

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

A pityergő Árpádtól a könnyező Szent Lászlóig A könnyekre fakadó hadvezér a Névtelen Gesztája 39. és a Krónikaszerkesztés 121., 137. fejezetében

A síró királyok, könnyhullató vezérek kérdésére a hazai középkorkutatás és klasszika-filológia már rendkívül korán, a nemzetközi kutatást jóval megelőzve figyelt fel. Balogh József, Guoth Kálmán, majd Borzsák István írásainak¹ megállapításai azóta is mérvadóak, s a külföldi monográfiák és tanulmányok sora inkább csak megerősítette és árnyalni tudta megállapításait.² Balogh József több alkalommal érintette a témát és helyesen figyelt fel az ókeresztény és középkori imasírára (*oratio lacrimarum*), amint megállapította, hogy „a sírás az egész középkoron végig kiegészítője a vallásos-épületes gondolatnak.”³ A szentek életírásai közül ebben a vonatkozásban számtalan példa említhető, így például Amandusé,⁴ Severinusé,⁵ Gellérté,⁶ vagy éppen Germanusé, utóbbi esetében az énekelt liturgiában is felidéztek sírva fohászzkodását.⁷ Nagyot ugorva az időben, de közelebb

¹ BALOGH JÓZSEF: Hangos könyörgés – síró fohász. Néhány adalék az ókeresztény ima történetéhez. *Ethnographia* 37 (1926/4) 190–192.; BALOGH JÓZSEF: Az 'ájtatos' és a 'komor' Szent István király. *Egyetemes Philológiai Közlöny* 52 (1928/4-10) (a továbbiakban: BALOGH, 1928.) 49–50.; BORZSÁK ISTVÁN: Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát exemplumainak antik vonatkozásai. *Irodalomtörténeti Közlemények* 78 (1974) (a továbbiakban: BORZSÁK, 1974.) 57–65., 58.

² A kérdéssel korábban is foglalkoztam röviden. VESZPRÉMY LÁSZLÓ: Korhúség és forrásérték a magyar Krónika egyes fejezeteiben. In: *Arcana Tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére*. I–II. Szerk. BÁRÁNY ATTILA–SZOVÁK KORNÉL–DRESKA GÁBOR. Budapest–Debrecen, 2014. 809–824., 818.

³ BALOGH, 1928. 192.

⁴ *Vita S. Amandi*. *Monumenta Germaniae Historica*. (a továbbiakban: MGH) *Scriptores rerum Merovingicarum*. (a továbbiakban: SRM) V. Hannover–Lipcse, 1910. 432. *ibique prostratus profusus in oratione uberrime lacrimis, ex toto cordis petiit affectu...*

⁵ EUGIPIUS: *Vita Severini*. MGH *Auctores Antiquissimi*. I/2. Berlin, 1877. 15. (cap. 14.) *Tunc sanctus Severinus fuis illico lacrimis in oratione prostratus est.*

⁶ *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. Ed. SZENTPÉTERY IMRE. Budapest, 1937–1938. (a továbbiakban: SRH) 499. (cap. 13.) A Szent István-legendákra lásd a 10. jegyzetet.

⁷ *Vita Germani ... auctore Constantio*. MGH SRM. VII. Hannover–Lipcse, 1920. 276., 279. (cap. 38.) *in oratione prostratus, adiungitur. Rigat lacrimis terram, in caelum alti gemitus porriguntur, valamint 276.; Vita Germani ... auctore Venantio Fortunato*. Uo. 413. (cap. 67.) Vö.

kerülve a magyar krónikához, a hagyomány és rituálé szívósságát mutatja, hogy II. Fülöp francia király 1190-ben hasonlóképpen síró imával készült keresztes hadjáratára.⁸

A hagyományos felfogás is ingadozott abban, hogy a latin szövegekben megörökített jelenetekben valós, megtörtént eseményeket lásson-e, vagy éppen a szövegekbe való utólagos manipulatív belecsempezésüket vélelmezze. Így Szekfű Gyula szerint a krónikának a „síró” Szt. Istvánra vonatkozó megállapítása a Vazul leszármazóinak uralkodása alatt létrejött krónikák célzatos torzítása, a szent király tettének utólagos megbánásának jele.⁹ Szent István kapcsán arról sem szabad megfeledkezni, hogy legendái rendkívül gazdagok az imasírás, siratás példáiban, a Nagy legendában és nyomában Hartviknál hat alkalommal kerültek említésre (3., 7., 17., 23. fejezetek).¹⁰ Az utóbbi évtizedekben azonban a középkori érzelmek, így a sírás és könnyhullatás kutatásában és értelmezésében látványos, minőségi és mennyiségi fordulat következett be. Ennek során, elsősorban Gerd Althoff munkásságának köszönhetően az elbeszélő forrásoknak egy rituálékat és konvenciókat kereső és találó olvasata vált ismertté és egyre divatosabbá.¹¹

Sajátos módon a magyar elbeszélő források, a Krónikaszerkesztés és a Névtelen művéből eddig nem állították össze a sírásra vonatkozó helyeket. A Névtelennél egyszer fordul elő, míg a Krónikaszerkesztésben tíz alkalommal. Nem olyan régen magunk is foglalkoztunk a Névtelen műve 39., valamint a Krónikaszerkesztés 121., egymással szembeszökő tartalmi hasonlóságot mutató fejezetének az összehasonlításával. Akkor arra az eredményre jutottunk, hogy Árpád fejedelem és Szent László csata előtti viselkedésének hasonlóságai nem véletlenszerűek, s minden bizonnyal a Névtelen előtt ott feküdt a magyar krónika egy korai

RUTH STEINER: Some Melismas for Office Respons. *Journal of the American Musicological Society* 26–27 (1973) 108–131., 119.

⁸ *Christianissimus Rex ante corpora sanctorum martyrum Dionysii, Rustici et Eleutherii humiliter super pavementum marmoreum in oratione prostratus, Deo et beatæ virginis Mariæ et sanctis martyribus et omnibus sanctis se commendavit. Tandem cum lacrimis ab oratione surgens...* RIGORD: *Histoire de Philippe Auguste*. Eds. ÉLISABETH CARPENTIER–GEORGES PON–YVES CHAUVIN. Paris, 2006. 272.

⁹ SZÉKFI GYULA: Szent István a magyar történet századaiban. In: Szent István Emlékkönyv. I–III. Szerk. SERÉDI JUSZTINIÁN. Budapest, 1938. (reprint : 1988.) III. 1–80., 28.

¹⁰ SRH II. 380., 405., 382., 410., 425., 432.

¹¹ GERD ALTHOFF: Der König weint: rituelle Tränen in öffentlicher Kommunikation. In: *Aufführung und Schrift in Mittelalter und Früher Neuzeit*. Hrsg. JAN-DIRK MÜLLER. Stuttgart, 1996. (a továbbiakban: ALTHOFF 1996.) 239–252.

szerkesztése, ami így hathatott rá. Joggal tehető fel, hogy a Krónika-szerkesztés ezek szerint 1200 előtti megfogalmazója tisztában volt azzal, hogy nemcsak a hagiográfiai alkotásokban, hanem a történeti művekben, a hadjáratok és csaták irodalmi igényű leírásaiban is helye van a nyilvános sírás, könnyhullatás megörökítésének.

A továbbiakban idézzük a latin szöveghelyeket (a magyar fordítás helyeire csak lábjegyzetben utalunk).

A Névtelen szövege így hangzik:¹²

(39. fejezet) *Mane autem facto ante auroram utraque pars se ad bellum preparavit. Dux vero Arpad, cuius adiutor erat Deus omnium, armis indutus ordinata acie fuis lacrimis Deum orans, suos confortans milites dicens: O Scithici, qui per superbiam Bulgarorum a castro Hungu vocati estis Hungarii, nolite oblivisci propter timorem Grecorum gladios vestros et amittatis vestrum bonum nomen.*

A krónikaszerkesztés hasonló felépítésű bekezdése:¹³

(121. fejezet) *Sed et duces summo mane suas acies ordinaverunt. Cumque Ladizlaus se armaret, in terram se prostravit et omnipotentis Dei clementiam postulavit et beato Martino votum vovit, ut si Dominus ei victoriam concederet, in eodem loco ecclesiam in honore beati Martini construeret. (Vö. a legenda 6. fejezetében: in oratione prostratus implorabat misericordiam Dei).*¹⁴ (5)

További példák:

(69. fejezet): *Flevit autem eum sanctus rex Stephanus et universa Hungaria inconsolabiliter planctu magno valde... Post hunc autem veniens nuncius regis vidit Vazul oculis orbatum, in eisdem oculis vulneribus duxit ad regem. Quem sanctus rex Stephanus videns tam miserabiliter destructum in nimias erupit lacrimas, sed inpediente egritudinis molestia debitam penam malefactoribus inferre non potuit. (1)*

(71. fejezet): *Confestim quoque tocius cythara Hungarie versa est in luctum, et omnis populus regni, tam nobiles quam ignobiles, simul in unum dives et pauper planxerunt super mortem sanctissimi regis, piissimi patris pupillorum lacrimis uberrimis et ululatibus plurimis...*¹⁵ (2)

¹² ANONYMUS: Magyarok cselekedetei. KÉZAI SIMON: Magyarok cselekedetei. Ford. VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Budapest, 1999. 34.

¹³ Képes krónika. Ford. BOLLÓK JÁNOS. A fordítást gondozta és a jegyzeteket írta SZOVÁK KORNÉL–VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Budapest, 2004. 79., további helyek: 45.

¹⁴ SRH II. 520.

¹⁵ Az uralkodóját sirató egész ország motívumára lásd Knut (Cnut) angol, dán és norvég király (1017–1035) példáját az *Encomium Emmae Reginae*-ben. Idézi TRACEY-ANNE COOPER:

(117. fejezet): *Cumque dux Geysa vidisset fratrem suum Ladizlaum, pre nimio dolore flebat, quia bonos et fideles suos amisisset et de traditoribus conquerebatur.*¹⁶ (3)

(119. fejezet): *Nichil ergo de eis debemus dubitare, quin eos in momento devorabimus. Bohemicum vero agmen, omnibus consod<al>ibus meis acquiescentibus, ego cum Bachiensibus premature mortis periculis afficiam. Erney autem semper pacis amator cum hoc audivit, flebat. Quem cum Salomon vidisset flere, dixit...* (4)

(122. fejezet): *Duces autem Geysa et Ladizlaus triumpho victoriae divinitus sublimati super cadavera interfectorum Deo ter laudes proclamaverunt. Dux autem Ladizlaus sicut erat semper eximie pietatis videns tot milia interfectorum, quamvis inimici eius fuissent, qui occisi erant, tamen conmotus sunt omnia viscera eius super illos et flevit eos amare scindens sibi genas et capillos planctu magno, tamquam mater in funere filiorum....Ladizlaus perambulare gemens in cadaveribus mortuorum, videns cadaver Erney comitis statim de equo prosiliit et ipsum amplexatus est, cui flens dicebat...* (6)

(123. fejezet): *Cumque Salomon venisset ad Musun, videns mater eius, flevit super eum, sicut debet super unicum filium suum, qui tantis bonis a Deo privatus fuerat et increpabat dicens...*¹⁷ (7)

(130. fejezet): *Tunc rex cum lacrimis prostratus est archiepiscopo et aliis ecclesiasticis personis seu prelatis. Dicebat se peccasse, quia regnum legitime coronati regis occupaverat promisitque regnum redditurum Salomoni cum pace firma hoc modo, quod ipse coronam iure teneret cum tertia tamen parte regni, que ducatu appropriata erat...* (8)

(137. fejezet): *Rex autem Ladizlaus militibus suis dicebat: Utilius est mihi mori vobiscum, quam uxores vestras et filios videre in captivitate. Hec dicens lacrimabatur et primus vexillo rubeo impetum fecit in castra Cunorum. Contrivitque Dominus Cunos ante faciem Hungarorum. Rex itaque Ladizlaus*

The Shedding of Tears in Late Anglo-Saxon England. In: *Crying in the Middle Ages. Tears of History*. Ed. ELINA GERTSMAN. New York–London, 2012. (a továbbiakban: COOPER, 2012. és GERSTMAN, 2012.) 175–193., 179. és 189–190. Kiadása: ALSTER CAMPBELL: *Encomium Emmae Reginae*. Cambridge, 1998. 38–39. Hasonlóképpen sirt Knut adományokkal egybekötött monostorlátogatásai alkalmával is. Vö. HARTVIK, 4. fejezet; COOPER, 2012. 179.

¹⁶ Knut és Harald története arra is hoz példát, amikor testvérek között a sírás az összetartozást és az érzelmi közösséget fejezi ki. COOPER, 2012. 178.

¹⁷ A történet irodalmi párhuzamaira lásd: *Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum*. Ed. et trans. ROSALIND HILL. London, 1962. IX. 22. 9.; NATASHA HODGSON: *The Role of Kerbogha's Mother in the Gesta Francorum and Selected Chronicles of the First Crusade*. In: *Gendering the Crusades*. Eds. SUSAN B. EDGINGTON–SARAH LAMBERT. Cardiff, 2001. 163–176.

militibus suis clamabat: Non interficiamus homines istos, sed capiamus eos et si conversi fuerint, vivant. (9)

(145. fejezet): *Post hec autem rex invasit Rusciam et ducissa Rutenorum nomine Lanca venit obviam regi, pedibus provoluta obsecrabat regem cum lacrimis, ne disperderet gentem illam...Cumque regem non audientem instantissimis sollicitaret precibus, calcitravit eam rex et ammovit a se dicens: Non oportet regalem maiestatem fletu muliebri deturpari.*¹⁸ (10)

(159. fejezet): *Cumque vidisset Tatar lacrimantem ceterosque Kunos circumfusos lamentantes, quia supra modum diligebat eos, infremuit et dixit... (11)*

Szembetűnő módon a 11-ből hat (3–9. számúak) a László-Salamon történetben, azaz a 117–137. fejezetek között fordul elő. Ezen kívül csak Szent Istvánra vonatkozóan találunk egy-egy fejezetet, valamint a 119., 123., 145. és 159. fejezetben egyszer-egyszer, ahol azonban a király csak szemlélője mások sírásának (4, 7, 10, 11). Jó okkal tételezhetjük fel, hogy a síró királyok, hercegek megfogalmazásai ugyanannak a szerzőnek a munkája, ugyanakkor a király halálán, mások halálán való sírás motívuma az előbbi csoporttól különválasztható. Egyébként is tudjuk, hogy a 71. fejezetben a Szent István halálakor leírt szöveg közeli variánsa előfordul Anonymus Gallus 1110-es évekbeli krónikájában is, aki vélelmezhetően azt a magyar krónika szövegéből ismerhette meg.¹⁹ A Névtelen és a Krónikaszerkesztés elsőként idézett példái esetében érdekes, hogy a Krónikaszerkesztésben a 121. fejezetben csak a *prostratus* kifejezés fordul elő, a Névtelen azt mégis logikusan kiegészíti a könnyhullatással. Teszi ezt más, elsősorban hagiografikus liturgikus szövegek, vagy éppen a krónikaszöveg hasonló, részben éppen Lászlóra vonatkozó megfogalmazásai hatására (8, 9). Általában megfigyelhető, hogy a krónikaszerkesztés mára fennmaradt szövege a királyok és hercegek között csak Szent Istvánnal, Szent Lászlóval és vele összefüggésben Géza herceggel (I. Géza) kapcsolatban említ imához, könyörgéshez, bűnbánathoz kapcsolódó sírást, nyilván nem véletlenül, hanem ezzel tudatosan kiemelve a hasonlóságot a királyok között. Általában az érzelmek, mint a sírás hangsúlyozásának csak a főszereplők, királyok, hercegek esetében és környezetében volt a történet szempontjából

¹⁸ A sírásra, mint női szokásra lásd ALBRECHT CLASSEN: *Crying in Public and in Private. Tears and Crying in Medieval German Literature.* In: GERTSMAN, 2012. 230–248., 233. XII. század végi példája HARTMANN VON AUE *Erecjéből*, 5762: *wîplichem site.*

¹⁹ BAGI DÁNIEL: *Gallus Anonymus és Magyarország.* Budapest, 2005. 191–196.

jelentősége, ami ott a magánszférában történt, az magától értetődően a nyilvános szférának is részévé vált.

A sírást leíró jelenetek csoportosításában követhetjük Gerd Althoffot,²⁰ aki megkülönbözteti a más halála, elvesztése miatt (a), a bűnbánat, vezeklés miatt (b), egy uralkodói kívánság, kérés nyomatékosabbá tétele miatt (c),²¹ uralkodói erényeinek, így *clementiaja* és *miseriordiaja* kimutatása miatt (d), valamint a másoktól való elválás, búcsúzkodás miatt (e) bekövetkező sírást. Ebben az osztályozásban a Szent Istvánhoz kapcsolódó esetek az első kategóriába (a) esnek, László és Salamon történetének esetei pedig a másodikba (b). Lászlónak Salamonnal szembeni bűnbánata (b) teljesen egyértelmű, míg a csata előtti fohászkodás nemcsak az égi támogatás elnyerésére szolgált, hanem a közeli véráldozatokra vonatkozó vezeklésnek is tekinthető. Kifejezetten a csata utáni bűnbánat leírásának tekinthető a 117. és 122. fejezet példája, ahol Géza és László megsírattja az elesetteket, miközben László páratlan *pietasára* történik utalás (b, d).²² A csata előtti fohászkodást a 121. fejezet mutatja a legjobban: *Cumque Ladizlaus se armaret, in terram se prostravit et omnipotentis Dei clementiam postulavit*, ami kiegészíthető a 137. fejezet *lacrimabatur* alakjával, miként azt valószínűleg már a Névtelen krónikás is megtette.

Az idézett elbeszélő források példái közül is számos a katonai cselekményekhez kapcsolódik, így a továbbiakban ezekre korlátozódik fejtegetésünk. A nyugati hadviseléshez, különösen, ha a hadak élén uralkodók álltak, legtöbbször egyházi kíséretükkel, hozzátartozott a csatát megelőző és az azt követő fohászkodás, böjt, hálaadás, vezeklés, vagy ha mindez egyszerre nem is, bizonyos elemeik mindenképpen. Magukat ezeket a szertartásokat rutinszerűnek tekinthették, s talán az elbeszélő forrásokban azért sem tartották elengedhetetlennek megemlékezésüket. Hasonlóképpen a csaták előtti buzdító beszédek sem jegyezték

²⁰ ALTHOFF 1996. 242–243.

²¹ A nyomatékos és egyúttal alázatos kérésre lásd GEOFFREY KOZIOL: *Begging Pardon and Favor: Ritual and Political Order in Early Medieval France*. Ithaca–New York–London, 1992. 59–67.

²² Az esetek megsírattására lásd pl. WILLIAM OF POITIERS: *Gesta Guillelmi* 1.47, 2.25. *cum pio victore, tuam ruinam lachrimato, miseramur et plangimus te*. Idézi JILANA ORDMAN: *Feeling Like a Holy Warrior: Western Authors' Attributions of Emotion as Proof of Motives for Violence Among Christian Actors in Military Conflicts, Tenth Through Early Twelfth Centuries*. Chicago, 2013. (PhD-dissertation) (http://ecommons.luc.edu/luc_diss/679; utolsó belépés: 2015. szept. 9.), a keresztes háborúk korából számtalan további példával.

le, vagy ha igen, nem szó szerint és tartalmuk megformálásában sokkal inkább a krónikások irodalmi műveltsége és tájékozottsága csillant meg.²³ A beszédek utólagos, fiktív megformálása miatt azonban elhangzásukat még nem lehet kétségbe vonni.

Ezek után nem tarthatjuk véletlennek, hogy a sírást is magába foglaló, csatát megelőző szertartás a krónika legmagasabb irodalmi igényeket is kielégítő László-Salamon történetében került megörökítésre. Lászlónak a mogyoródi csata előtti fogadalma joggal rokonítható Szent Istvánnak a Koppány előtti csatájában Mártonnak tett fogadalmával. A magunk részéről erre vezetjük vissza, hogy a mogyoródi monostor forrásokban igazolt patrónusa György volt, míg a krónikában (nyilván a Szent István történet tudatos imitációjaképpen) Márton szerepel, aki aztán soha többé nem kerül említésre Mogyoród kapcsán.²⁴ Hasonlóképpen közeli kapcsolatba hozza Lászlót és Istvánt, amikor a krónikás az István siratására vonatkozó passzust szinte azonos megfogalmazásban emeli át László halálához.

A csata előtti és azt követő sírás akár közvetlenül származhatott volna valamelyik széles elterjedtségnek örvendő, Nagy Károllyal vagy más mitikus hőssel foglalkozó műből. Ennél azonban valószínűbb, hogy a magyar krónikában leírtak a fohászkodásnak, illetve bűnbánatnak a liturgikus források mellett történeti elbeszélő forrásokban is megörökített szertartását követik. A csata előtt és a csatában síró hős alakjára már Borzsák István számos klasszikus irodalmi példát gyűjtött egybe, kezdve attól, hogy az imát a pogány ókorban is fennhangon, akárhányszor sírva mondták el.²⁵ A klasszikus, késő antik minták közül a magyar krónikások is ismerhettek néhányat, legalábbis a Cidben,²⁶ Vergilius *Aeneis*ében, vagy a Nagy Sándor-történetben leírt eseteket. Áttekintve azonban a

²³ VESZPRÉMY LÁSZLÓ: Szónokló hadvezérek. Összehasonlító normann-magyar harctéri retorika. Magyar Könyvszemle 128 (2012) 159–169. További irodalomra lásd KEITH YELLIN: *Battle Exhortation: The Rhetoric of Combat Leadership*. Columbia, 2008; STEFAN GERLINGER: *Römische Schlachtenrhetorik. Unglaubliche Elemente in Schlachtdarstellungen, speziell bei Caesar, Sallust und Tacitus*. Heidelberg, 2008. A csata előtti harci kiáltásra és könyörgésre lásd HALMÁGYI MIKLÓS: *Mi és ők. Azonosság és idegenség az első évezred fordulóján*. Szeged, 2014. 151–154.

²⁴ F. ROMHÁNYI BEATRIX: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Budapest, 2000. 44.; HERVAY F. LEVENTE: *A bencések és apátságai története a középkori Magyarországon*. In: *Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon*. Szerk. TAKÁCS IMRE. Pannonhalma, 2001. 461–548., 502–503.

²⁵ BORZSÁK, 1974.

²⁶ Nagy Károly és Cid példájára: SIMON BARTON–RICHARD FLETCHER: *The World of El Cid: Chronicles of the Spanish Reconquest*. Manchester, 2000. 262.

középkori elbeszélő és liturgikus forrásokat, úgy látjuk, hogy a közvetlen forrást nem ezek jelentették.

A fohászzkodás és hálaadás háttérében részben az áll, hogy a természetfölötti erők beavatkozása az evilági harcokba már a pogány hiedelemvilágban is gyakori jelenség volt. A keresztények között is népszerű felfogás szerint, különösen a késő antikvitásban és a középkorban, a fegyveres harc istenítélet, ami során isten kinyilvánítja segítségét az igazságért küzdő fél oldalán. Ennek egyik formája a szentek segítése, ami a szentisztelet egy különleges, jól megragadható területét jelenti. Itt szorosabb értelemben a harcban személyesen megjelenő, beavatkozó szentekre gondolunk, tágabb értelemben minden olyan megnyilvánulásra (fohász, fogadalom, ereklyék hatása, alapítási legenda, stb.), amikben a harc sikerét kapcsolatba hozzák egy szent közbenjárásával.²⁷

Nagy Konstantin idejében még együtt éltek a római seregben a keresztény és pogány szokások. Eusebius szerint a pogányok hetente fohászkodtak saját isteneik segítségért, miközben a megkeresztelkedett katonák már az egyházi szertartásokat látogatták.²⁸ A VI. század köze-pétől a források már nagyon szép hadvezéri beszédeket örökítettek meg, amiben azok Isten segítségével folyamodnak, olykor könnyek között (*praesidium lacrimis humiles oremus ab illo... gentesque malignas confringet virtute Deus, nostrosque labores respiciet...*).²⁹ Mindezt szépen megerősíti a bizánci császár, Maurikiosz (582–602) *Stratégikon*jában szereplő leírás a zászlók csata előtti megáldásáról. Ugyanott olvassuk, hogy a csata napján a papok *Kyrie eleisont*, majd a parancsnokok háromszor *nobiscum Deust* kiáltottak. Ez utóbbi harci kiáltássá is vált, noha használatát a zavaró pszichológiai hatás miatt később korlátozták.³⁰

A nyugati hagyományban Tours-i Gergely krónikája őrizte meg a szentekhez való fohászzkodás legismertebb példáit. A hagyomány szerint

²⁷ Legújabb összefoglalása DAVID S. BACHRACH: *Religion and the Conduct of War*, c. 300–c. 1215. Woodbridge, 2003. (a továbbiakban: BACHRACH, 2003.)

²⁸ OROSIUS: *Histoires contre le paiens*. I–III. Ed. MARIE-PIERRE ARNOUD-LINDET. Paris, 1991. III. 100. Idézi BACHRACH, 2003. 13–14.

²⁹ FLAVIUS CRESCONIUS CORIPPUS 8.216–223. *Flavii Cresconii Corippi Iohannidos seu De Bellis Libycis Libri VII*. Eds. JAMES DIGGLE–F. R. D. GOODYEAR. Cambridge, 1970. 173. Idézi BACHRACH, 2003. 14–15.; Vö. MICHAEL MCCORMICK: *Eternal Victory: Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium, and the Early Medieval West*. Cambridge, 1986. 246.

³⁰ *Stratégikon* 7B.17, 7A1, 2.18. Általunk használt fordítása: GEORGE T. DENNIS: *Maurice's Strategikon: Handbook of Byzantine Military Strategy*. Philadelphia, 1984. 33., 65. Vö. BACHRACH, 2003. 16–17.

I. Chlodvig (Klodvig, 481–511) a nyugati gótok (Tours-i Gergely szerint 496–497-ben az alemannok) elleni háborúba indulván, a párizsi Pantheonban is megfestett Tolbiac-i (zülpichi) csata előtt megállt Toursban, és ott döntötte el, hogy a kereszténységet felveszi. Chlodvig imája szépen kifejezi az „erősebb Isten” szemléletet: *...szívében megrettenve könnyekre fakadt, s így fohászzkodott: Jézus Krisztus, akiről Chrodehilde (Klotild) azt mondja, hogy az élő Isten fia vagy, akiről azt vallják, hogy segítséget hozol a szenvedőknek, és győzelemre viszed a benned bízókat, a Te segítségedet kérem, hogy ha ellenségem fölött győzelmet juttatsz nekem, és megtapasztalom azt az erőt, amelyről a Te nevednek ajánlott nép állítása szerint megbizonyosodott, hinni fogok benned, és megkeresztelkedem a nevedben...*³¹

A Meroving királyok között éppen Chlodvig volt az első, aki attól félt, hogy hadjárata során megsérti Szent Mártont. Amikor 507-ben a vizigótok ellen vonulván Tours környékén táborozott, katonáinak szigorúan tilalmazta a fosztogatást Szent Márton iránti tisztelete miatt (*pro reverentia beati Martini dedit edictum*). Majd pedig, amikor arról értesült, hogy egyik katonája erőszakkal vett el gabonát egy paraszttól, a vétkest a helyszínen megölette, nehogy a győzelmét ezzel veszélyeztesse. (*Et ubi erit spes victoriae, sic beato Martino effendimus*).³² Ajándékokat küldött a szent templomába, Tours-ba, és imádkozott a szenthez, hogy adjon bátorító jelet, hogy a jó oldalon harcoló seregei esélyesek a győzelemre. Amikor a katonák beléptek a templomba, éppen a 18. zsoltárból énekelték, hogy *„felöveztél Uram erővel a csatára...”*,³³ és ebből rögtön megértették, hogy az Úr őmellettük áll. És valóban, vizigótok feletti 705. évi nagy frank győzelmet a Poitiers melletti Vouillé-nál (más vélemény szerint Voulonnál) ennek a csodának és a szent segítségének tulajdonították.³⁴

742-ben a *Concilium Germanicum* a megjelenő káplánoktól már azt is megkívánta, hogy ereklyéket hozzanak magukkal a hadjáratba (*patrocinia*). Notker valóban be is számol arról, hogy a frank királyok

³¹ *Historia Francorum* II.30. *elevatis ad caelum oculis, conpunctus corde, commotus in lacrimis*. TOURS-I GERGELY: Korunk története. A frankok története. Ford. ADAMIK TAMÁS–MEZEI MÓNKA. Pozsony, 2010. (a továbbiakban: TOURS-I GERGELY) 215–216., és lásd ehhez a helyhez a fordítók 139. jegyzetét.

³² *Historia Francorum* II.37.; TOURS-I GERGELY 224–225.; BACHRACH 2003. 23.

³³ *Historia Francorum* II.37.; Zsolt. 18.39–41.

³⁴ The Battle of Vouillé, 507 CE. Where France Began. Eds. RALPH W. MATHISEN–DANUTA SHANZER. (Millennium-Studien. 37.) Berlin, 2012. 139–182.

magukkal vitték Szent Mártonnak a *cappaját* a hadjáratokba.³⁵ A Nagy Károly-i kapitulárék és a fennmaradt források hasonlóképpen arról tanúskodnak, hogy az egyházi részvételre a hadiéletben, a hadjáratok során az égi támogatás megszerzésére változatlanul nagy súlyt fektettek. 780-ban például a püspököknek három misét kellett mondaniuk: egyet a királyért, egyet a hadsereg nevében és egyet az országot ért szenvedések elhárítására, amit kétnapi böjttel, alamizsnaosztással és három zsoltár elmondásával egészítettek ki.³⁶ Az avarok elleni háborúk idején az egyháziak már a térítés lehetősége miatt is érdekeltek voltak, s ha nem is a sereggel tartottak, akkor távolabbról követték figyelemmel az eseményeket.³⁷ Az imádságokat és böjtöt 791-ben az Enns folyónál az avarok elleni hadjárat előestéjén ismét gyakorolták.

Amint látjuk, beszélhetünk csata előtti és csata utáni szertartásokról. A csata előttieket az istentisztelet, a litániák, valamint a gyónás jellemezte, hiszen a halálra készen kellett állniuk a katonáknak. A gyónások gyakorlatáról nem tudunk sokat, de feltételezhető, hogy közös bűnbánatot tartottak.³⁸ A csatát a hálaadás és halottakért tartott bűnbánat követte. A vonatkozó források remek gyűjtőhelye Liudprand *Antipodosis* című műve, ami megörökítette I. Ottónak a csata előtti, illetve azt követő fohászkozásait.³⁹ 939-ben a birteni győzelem előtt az ütközetbe magukkal vitt Szent Lándzsa előtt imádkozott.⁴⁰ Az andernachi győzelemről a király csak utólag értesült, s utána adott hálát.⁴¹ Thietmar és Ruotger

³⁵ *reges Francorum propter cappam Sancti Martini, quam secum ob sui tuitionem et hostium appressionem iugiter ad bella portabant, sancta sua appellare solebant.* NOTKER: *Gesta Caroli Magni imperatoris.* MGH Scriptorum rerum Germanicarum. Nova Series. (a továbbiakban: SRG NS) XII. Berlin, 1959. 12, 5. (cap. 4.); RAYMUND KOTTJE: *Die Tötung im Kriege: Ein moralisches und rechtliches Problem im frühen Mittelalter.* Barsbüttel, 1991.; Vö. BACHRACH, 2003. 32.

³⁶ MGH Concilia. II/1. *Opus Caroli regis contra synodum.* Hannover–Lipce, 1906. 108–109.

³⁷ VESZPRÉMY LÁSZLÓ: „Mint békák a mocsárban.” Püspökök gyűlése a Duna mellett 796-ban. *Aetas* 19 (2004/2) 53–71.

³⁸ FRIEDRICH PRINZ: *Klerus und Krieg im frühen Mittelalter. Untersuchungen zur Rolle der Kirche im Aufbau der Königsherrschaft.* Stuttgart, 1971.; ALBERT MICHAEL KOENIGER: *Die Militärseelsorge der Karolingerzeit. Ihr Recht und ihre Praxis.* München, 1918.

³⁹ A példákat összegyűjtötte PHILIPPE BUC: *The Dangers of Ritual: Between Early Medieval Texts and Social Scientific Theory.* Princeton–Oxford, 2001. 46–49.

⁴⁰ *Antapodosis* 4.24 111: 501–506. *protinus de equo descendit seseque cum omni populo lacrimas fundens ante victoriferos clavos... in orationem dedit.*

⁴¹ *Antapodosis* 4.30 120: 781–783. *rex... mox de equo descendit seseque cum lacrimis Deo gratias agens in orationem dedit.*

megörökítette Ottónak a 955. évi augsburgi diadal előtti imádkozását, böjtölését, amit szintén könnyek között tett meg.⁴²

Másrésről a háttérben sokáig meghúzódott a katolikus egyház szembenállása, illetve tartózkodása a katonai szolgálattal szemben, ahol egyrészt vérontásra kényszerülhettek, másrészt (igaz, csak eleinte) pogány császár szolgálatába kényszerültek. A katonai szolgálat megtagadásnak motívuma általában halállal végződött, miként az a katonaszentek passióiban előfordul. A változást az Arles-i zsinathoz (314) kapcsolják, ahol megengedték a keresztényeknek a katonai szolgálatot. A kereszténység elfogadása után a szolgálatot megtagadók számára az erőszakos halál, mártíromság lehetősége megszűnt, előtérbe lépett az aszketikus-szerzetesi életideál, aminek éppen egyik első példája a *par excellence* katonaszent, Tours-i Szent Márton.

A szentek segítségül hívása mellett a háborúban elkerülhetetlenül előforduló emberölés a leggyakrabban említett motívum, aminek még bizonyos keretek közötti elfogadása is nagy gondot okozott a teológusoknak.⁴³ A *homicidium* akkor is bűn, ha azt harci körülmények között követik el, és amiért hosszan kellett vezekelni. Így a katonák nemcsak az életüket tették ki halálos veszélynek, hanem a lelkük üdvössége is komoly veszélybe került. 325-ben a niceai zsinat a katonaságtól a világi életbe visszatérőket (*deponentes militiae cingulum*) még 13 év vezeklésre kötelezte. A VIII. századra a büntetések finomodtak és csökkentek. Megkülönböztették az akaratlanul, *sponte* elkövetett gyilkosságot a jogszerűen vívott háború, a *bellum publicum* során elkövetettől. A csatában kiosztott halál szempontjából ekkora már lényeges és döntő szemponttá vált, hogy azt szervezeten, mintegy kényszerből követték-e el, vagy kényszerítő ok nélkül. Erre a *Poenitentiale Oxoniense* nagyon jó példa, ahol a hadseregben elkövetett emberölésért már önkéntesen választható büntetést helyeztek kilátásba.⁴⁴ Wormsi Burchard híres kánonjogi gyűjteményében a háborús körülmények közötti emberölést bűnnek tekinti, de annak megítélésben igen árnyaltan fogalmaz. A

⁴² THIETMAR: *Chronicon*. MGH SRG NS. IX. Berlin, 1935. 49. (cap. 2.10.) *...rex solum se prae caeteris culpabilem Deo professus atque prostratus, hoc fecit lacrimisvotum profusus...*; RUOTGER: *Vita Brunonis archiepiscopi Coloniensis*. MGH SRG NS. X. Weimar, 1951. 35–36. (cap. 35.)

⁴³ FREDERICK H. RUSSELL: *The Just War in the Middle Ages*. Cambridge, 1975. 10–12.

⁴⁴ BACHRACH, 2003. 24–31.; Vö. *Poenitentiale Oxoniense*. II. (*Paenitalia minora Franciae et Italiae saeculi VIII–IX*. CCSL 156). Eds. RAYMUND KOTTJE et alii. Turnhout, 2009. 191. (cap. 5.) *si voluerit ieiunare, illius est potestatem, quia coactus hoc fecit.*

legitim fejedelem seregében jó célért, a béke helyreállításáért indított harcban jó okkal elkövetett ölés, beleértve a béke ellenségének tekintett *tyrannus* megölését is, bocsánatos bűn, és az egyébként kirótt büntetésnek csak töredékét kell teljesíteni.⁴⁵ Valódi fordulatot majd a kereszties háborúk korának jól ismert pápai döntései hoznak, amikor a hitért harcolókat nemhogy büntetés nem éri, hanem bűneik bocsánatát ígérik nekik. A kiváltságokat először 1063-ban a Reconquista során a muszlimok ellen harcolókra terjesztik ki, majd Chartres-i Ivó gyűjteménye már az igazságos háború keretei között jogosítja fel a hit harcosait az ölésre.⁴⁶

A nyilvános bűnbánatra Jámbor Lajos császár története kínál jó példát, amire 833-ban a Soissons-i Saint Médard-templomban került sor. A király írásban is elismerte, és persze szóban, könnyek között is bevallotta, hogy esküjét többféleképpen is megszegte, sőt a bretonok ellen nagybőjtör hadakozott.⁴⁷ Ellenfelei szándéka szerint ezzel a hatalomtól is elbúcsúzott, de a történelem forgandóságának köszönhetően egy év múlva Saint Denis-ben feloldozták és visszatért a politikai porondra. A nyilvános bűnök, vagyis az emberi és társadalmi kapcsolatokat durván sértő cselekedetek nyilvános bűnbánatot kívántak, és ez (nem véletlenül) az egyházi jogi művekben is helyet kapott: Prümi Regino *De synodalibus causis* c. munkájában éppúgy, mint később Wormsi Burchard gyűjteményében, majd magánál Gratianusnál is.⁴⁸ A liturgikus és hagiográfiai

⁴⁵ BURCHARD: *Decretorum libri viginti*. J.-P. MIGNE: Patrologia Latina. (a továbbiakban: PL) CXL. Paris, 1880. (a továbbiakban: BURCHARD) 770., 952. (6.23, 9.5)

⁴⁶ IVO: *Decretum*. PL CLXI. Paris, 1855. 720–730. (10.88–131.); BACHRACH, 2003. 98–107.

⁴⁷ Idézi MAYKE DE JONG: *Power and Humility in Carolingian Society: the Public Penance of Louis the Pious*. *Early Medieval Europe* 1 (1992) 29–52., 29.

⁴⁸ REGINO: *Libri duo de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis*. Hg. FRIEDRICH G. A. WASSERSCHLEBEN. Leipzig, 1840. (Neudruck: Graz, 1964.) 136–137.; BURCHARD 984. (19.26); GRATIANUS: *Decretum*. Ed. EMIL FRIEDBERG. Graz, 1959.² D.50., cap. 64., col. 201.; MARY C. MANSFIELD: *The Humiliation of Sinners: Public Penance in Thirteenth-Century France*. Ithaca, 2005. (a továbbiakban: MANSFIELD, 2005.) 171–172.; A későbbi pontifikalékba is bekerültek, és ezen a műfajon keresztül is ismertek lehettek Magyarországon. CYRILLE VOGEL–REINHARD ELZE: *Le Pontifical romano-germanique du dixième siècle. I–III. Le Texte*. (Studi e Testi 226–227., 269.) Città del Vaticano, 1963–1972. III. 37. A magyarországi használatra: *Pontificale Chartvirgi sæculi XI exeuntis de Hungaria (Strigoniense?)*. Zagrabia, Knjižnica Metropolitana MR 165. Ed. NICOLAUS STEPHANUS FÖLDVÁRY. Budapest, 2013. 53–60. (http://vallastudomany.elte.hu/sites/default/files/PONTIFICALE_CHARTVIRGI.pdf) *reconciliatio paenitentium in Cena Domini rubrum alatt és ut, si, cogente humana fragilitate, post baptisma inquinaverimus vitam, pura confessione, digna paenitentia, cum lacrimis et elemosynis hoc diluamus, ut ad veram indulgentiam, scilicet Christum perveniamus*. Uo. 79. Földváry Miklós segítségét külön is megköszönöm.

példák közül csak utalunk arra, hogy a nagyheti liturgiában is hangsúlyos szerep jut a könnyeknek.⁴⁹

A csata utáni szertartások értelemszerűen vezeklő és bűnbánatai jellegűek voltak, hiszen akkor már tudatában voltak a mindkét oldalon elesettek olykor akár nagy számának. 1043-ban a hálaadás szertartására tudunk példát hozni a magyar történelemből, amikor III. Henrik császár a ménfői csata után az Altaichi évkönyvben és az azt követő magyar krónikában leírtak szerint járt el: *A császár pedig, miután visszatért a táborba, az üdvösséget hozó szent kereszt fája előtt alázatosan és áhítatosan leborult, mezítláb, testére vezeklő övet öltve, egész népével együtt magasztalta az Isten irgalmasságát, mivel aznap kiszabadította őt a magyarok kezéből.*⁵⁰ Ezzel megegyezően nyilatkozott Berno reichenai apát is a csatát követő szertartásról.⁵¹ Rudolfus Glabertől azt is tudjuk, hogy Henriket a csatába nagyszámú püspök és klerikus kísérte el,⁵² miként nem meglepő módon a magyar táborban is rendkívül nagy számban voltak jelen egyháziak.

Végül nem kerülhető ki a kérdés, hogy a teátrálisan leírt bűnbánó jelenetek pusztán egy középkori koreográfia, egy rituálé kötelezetően előírt elemei voltak, vagy a maguk spontaneitásában is volt létjogosultságuk? A kérdést Gerd Althoff számos kritikusa felvetette, a legkoncentráltabban Peter Dinzlacher, nem tagadva, hogy (főleg magas rangú személyek, uralkodók esetében) a magán- és nyilvános szférák látványos

⁴⁹ A szertartást végző főpap maga is sir a szertartás bizonyos pontjain: *et cum omni clero vii penitentiae psalmos in terram prostratus cum lacrimis pro eorum absolutione decantet.* EDMOND MARTENE: *De antiquis ecclesiae ritibus libri tres.* I. 6.7.16., cols. 816–817. Idézi MANSFIELD, 2005. 299–300.; A X. századi fuldai *ordo* szerint magától a bűnbánótól is könnyeket vártak el. Idézi CHRISTOPHER SWIFT: *A Penitent Prepares. Affect, Contrition and Tears.* In: GERTSMAN, 2012. 79–101., 82.; Általában lásd KAREN WAGNER: „Cum aliquid venerit ad sacerdotem”. *Penitential Experience in the Central Middle Ages.* In: *A New History of Penance.* Ed. ABIGAIL FIREY. Leiden, 2008. 201–218.

⁵⁰ Krónikaszerkesztés, 76. fejezet. SRH I. 332. Értelmezésére lásd ATRIA A. LARSON: *Bestowing Pardon and Favor: Emperor Henry III's Pardons in Context.* *Viator* 40 (2009) 60–63. Tudjuk a császáról, hogy magával vitte ereklyeként a Szent Kereszt egy darabkáját, vagy egyesek szerint a II. Konrád-féle birodalmi keresztet (Reichskreuz).

⁵¹ *Die Briefe des Abtes Bern von Reichenau.* Hrsg. FRANZ-JOSEF SCHMALE. Stuttgart, 1961. 54. Értelmezi STEFAN WEINFURTER: *Tränen, Unterwerfung und Hundetragen. Rituale des Mittelalters im dynamischen Prozeß gesellschaftlicher Ordnung.* In: *Ritualdynamik. Kulturübergreifende Studien zur Theorie und Geschlechterituellen Handelns.* Hrsg. DIETRICH HARTH–GERRIT SCHENK. Heidelberg, 2004. 117–137., 129., ahol azonban tévesen beszél az Altaichi Évkönyvek esetében könnyekről.

⁵² *Rodulfi Glabri historiarum libri quinque.* Ed. JOHN FRANCE. Oxford, 1989. 5.24.

összemosódása megnehezíti az őszinte, spontán megnyilvánulások megragadását.⁵³ Utóbbi szerzőnek valóban számos, találón kiválasztott példával sikerül igazolnia, hogy a középkori krónikásoknak sikerült spontán érzelmi megnyilvánulásokat is leírniuk, és nyilván képtelenség minden nyilvános könnyhullatás mögött egy előre kidolgozott rituálét keresni. Különösen tanulságosak a könnyeket égi ajándéknak (*donum lacrymarum*) tekintő egyházi felfogásra hozott példái.⁵⁴ Ebben az összefüggésben meglepő, hogy a szerzők jó részének figyelmét elkerülte Nagy Piroskának a könnyekkel és sírással foglalkozó munkássága.⁵⁵ Az ő értelmezésében a spirituális könnyeket a valós, „testi” könnyek a XIII. század elejétől váltják fel, illetve egészítik ki.

A magyar krónika esetében azonban fontos szempontot jelent, hogy az eseményeknek nem kortárs, hanem későbbi, esetleg sokkal későbbi írásba foglalásával szembesülünk. Ezzel az eshetőséggel sem Althoff, sem Dinzelbacher nem foglalkozik, pedig ezek azok az esetek, amikor egy társadalmilag elfogadott rituálé toposzszerűen kerülhet be az előadásba. Sem Árpád, sem Szent László ütközeteiről nem maradt fenn egykorú tudósítás. Árpád esetében egykorú lejegyzésről, hitelességről szó sem lehet, míg a Lászlóhoz kapcsolt csataleírásokba a főhős jog szerinti eljárásának, kegyességének a bizonyítékeként kerülhetett be a csata előtti égi segítségért való fohászkodás, a csata után pedig a hálaadás, a vezeklés és az elhunytakért érzett gyász jelene. Pontosan abban a formában, szinte szó szerint azonos kifejezésekkel, ahogyan az ekkorra évszázadok óta megörökítésre került a nyugati krónikákban. Ettől persze még nem vonhatjuk kétségbe, hogy ezek egy, László király

⁵³ PETER DINZELBACHER: *Warum weint der König? Eine Kritik des mediävistischen Panritualismus*. Badenweiler, 2009. (a továbbiakban: DINZELBACHER, 2009.) Vele megegyezően Althoffal szemben kritikusan fogalmaz JEAN-MARIE MOEGLIN: *Histoire de l'historiographie et de la cultur historique du Moyen âge à propos de deux ouvrages récents*. *Le Moyen Âge* 113 (2007) 393–406., 403.: „la pénitence publique... n'est pas une imitation, mais qu'il est véritablement; ...est la réparation publique de l'honneur de Dieu”. Hasonlóképpen kritikusan ALBRECHT CLASSEN: *Crying in Public and in Private. Tears and Crying in Medieval German Literature*. In: GERTSMAN, 2012. 230–248., 245.

⁵⁴ DINZELBACHER, 2009. 62.; PAUL IMHOFF: *Tränengabe*. In: *Wörterbuch der Mystik*. Hg. PETER DINZELBACHER. Stuttgart, 1998.² 498–499.

⁵⁵ NAGY PIROSKA: *Le don des larmes au Moyen Age. Un instrument spirituel en quête d'institution, Ve–XIIIe siècle*. Paris, 2000.; NAGY PIROSKA: *A könnyek adománya: egy karizmatikus jelenség pályafutása a középkori Nyugaton*. In: *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Szerk. KRÁSZ LILLA–OBORNI TERÉZ. Budapest, 2008. 21–35. Általában meghökkentő, hogy a német, angol és francia szakirodalom mennyire nem vesz tudomást egymásról.

idejében létező társadalmi-egyházi gyakorlatot tükröznek. Egy herceg, különösen, ha az éppen felkent uralkodója ellen fogott fegyvert, kínosan ügyelt a részletekre, és minden eszközt megragadott, hogy fellépését mentse és jobb színbe állítsa. Az évtizedekkel későbbi írásba foglalás meglehet nem is állhat olyan messze a csatatéren tényleg megtörténtektől, de erre nem a krónikás szövegből, hanem sokkal inkább a X-XI. századi párhuzamokból következtethetünk.

LÁSZLÓ VESZPRÉMY

The Crying Duke Árpád and the Weeping King Saint Ladislas Military Commanders Shedding Tears in the Gesta of Anonymus (ch. 39) and the Fourteenth Century Hungarian Chronicle Composition (chs. 121, 137)

There are two similarly described battle scenes in the chronicles of the Hungarian medieval historiography where Hungarian commanders invoked God before the battle weeping and humiliating themselves. Their orations are rather strange, especially in the case of the grand duke of the Hungarian pagan tribes, though he apparently regarded himself a part of the salvation history. These scenes haven't attracted much attention till now, and remained unnoticed by the historians of the current topic, 'medieval emotions'.

Such orations and gestures were not unparalleled at all, as we have plenty of similar descriptions in contemporary medieval chronicles. These similar formulations turn up mostly in eleventh century sources, and that would be an argument for a rather early model of these battle scenes in question. On the other hand there are some further examples of weeping heroes and heroines in the Hungarian chronicle composition which may be dated not later than the twelfth century as well.

It may be assumed that the unknown authors of the early chronicles were deliberately aware of the stylistic and historical background of public invocations, contrition, penance and thanksgivings before and after the battles (pre battle and post battle orations) combined with tears. Anyway, the sincerity and reliability, or on the contrary, the total manipulation of these emotions is a rather debated issue in the scholarly literature. Contrary to the theory of Gerd Althoff, weeping and tears were basic reaction facing human dilemmas, military defies and political crises.

Consequently one can't deny totally their historicity, first of all because the public and private spheres of prominent persons, like politicians, commanders were intertwined. Rituals may have played a crucial role, but the intensity of sorrow, penance and joy was seen in presence of tears. The Hungarian case is quite particular as battle descriptions with orations were much later reconstructed, without any possibility of a direct access to contemporary detailed written documents or oral accounts. No question, they are fictive but it is not impossible at all that in case of Saint Ladislas something similar could have happened on the battle field, as these orations may have been a standard part of battle rituals in the second half of the eleventh century.